

Leerbeek (1)

door Dr. A. VAN LOEY,
Assistent bij de Universiteit te Brussel.

Leerbeek, gemeente ten W. van Brussel, was vroeger
Laerbeek :

- 1142 *Larbeke* (MANSION, *V. B.*, p. 90),
1214 *S. Arnulfi de larebeke* (C. A., p. 368),

(1) BIBLIOGRAPHIE.

A. — Bronnen :

- C. A.** : *Cartulaire de l'abbaye d'Afflighem et des monastères qui en dépendaient*, par E. DE MARNEFFE.
AEB : Kerkelijk Archief van Brabant (op het Rijksarchief te Brussel).
CFB : Leenhof van Brabant (*ibidem*).
ChJ : Oorkonden van het St. Jans Hospitaal (Archief van den Openbaren Onderstand te Brussel).
B 203 : Cartularium van St. Goedele van 1328 (*ibidem*).
CSJ : Cartularium van het St. Jans Hospitaal (*ibidem*).

B. — Literatuur :

- Cuvelier**. *Dénombrements* : J. CUVELIER, *Dénombrements de foyers en Brabant*. Bruxelles, 1912. C. R. H.
Förstemann : E. FÖRSTEMANN, *Altdeutsches Namenbuch*. 2. Band. 3. Auflage. Bonn, 1913.
Girvan : R. GIRVAN, *Angelsaksisch Handboek*. Haarlem, 1931.
Kaluza : MAX KALUZA, *Historische Grammatik der Englischen Sprache*. I. Berlin, 1906.
Kluge, Stb : F. KLUGE, *Nominale Stammbildungslehre der alt-germanischen Dialekte*. 3de uitgave, bewerkt door L. Sütterlin en E. Ochs. Halle, 1926.
Lindemans, Opwijk : J. LINDEMANS, *Toponymie van Opwijk*. Brussel, 1930 (N. G. F., Monographieën, I).
Loewe : R. LOEWE, *Germanische Sprachwissenschaft*. I, Berlin, 1933.

28-4-1216 *Arnoldus de larbeke*, getuige naast *Walterus de a, Gisekinus de hal*, d. i. Aa en Halle, plaatsen uit de buurt (akte van *Leonius castellanus Bruxelles*, ChJ 40),

1219 *Arnoldus de larbeca miles* (AEB 5566),

1221 *Arnoldus de larbeka miles* (AEB 5566; akte van *Leonius*),

1222 *Arnoldus de larbeca, ... de larbeka (ib.)*,

1237 *Arnoldi militis de larbeca* (AEB 7014),

1312 *laerbeke* (B 203, n° 418, maar in het origineel : *larebeke*, B 149),

ca. 1375 komt in een haardtelling de volgende lijst van alle in dezelfde buurt gelegen plaatsen voor : 'd *Lant van Ghaesbeke. Die Vriheit van Ghaesbeke. Leneke Sancti Martini, Leneke Sancti Quentini, Vlesenbeke, Houdenake, Berchem, Elinghen, Lebbecke pro una parte, Lewwe, Bodeghem, Ytterbeke, Dielbeke, Strythem, Goyke, Pamele ende Lidekerke, Onser Vrouwen Loembeke* (CUVELIER, *Dénombréments*, p. 4),

ca. 1375 *Onder den here van Edinghen : Roesbeke, Glatbeke, Heynnuwieres, Ronkieres, Laerbeke, Beerte, Boegarden, Beringhen (ibid., p. 6)*,

8-8-1470 *in de prochie van sinte mertens lenicke... thoff van moersele gehouden vten huuse van leerbeke* (CFB, 1440),

1611, 1616 *Leerbeke, Leerbege* (AEB 1983).

De plaatsnaam *Laarbeek*, waarin *laar*, een zeer gewoon

Mansion, V. B. : J. MANSION, *De Voornaamste Bestanddeelen der Vlaamsche Plaatsnamen*. Brussel, 1935 (N. G. F., Studiën III).

Paul : H. PAUL, *Deutsche Grammatik*. II, Halle, 1916.

Schönfeld : M. SCHÖNFELD, *Historische Grammatika van het Nederlands*. Zutphen, 1932.

Streitberg : W. STREITBERG, *Urgermanische Grammatik*. Heidelberg, 1896.

Top. Dial. : *Handelingen van de Koninklijke Commissie voor Toponymie en Dialectologie*. Brussel, 1926.

Vincent : A. VINCENT, *Les noms de lieux de la Belgique*. Bruxelles, 1927.

Wilmanns : W. WILMANN, *Deutsche Grammatik*. Berlin, 1930.

element in de Vlaamsche toponymie, heel waarschijnlijk beteekent „plaats waar hout mag geraapt of gehakt worden” (1), komt nog meer voor, nl. als *Lar-*, *Lorbach* in Duitschland (2).

Een vraag is echter, waarom in onzen naam *a* tot *e* is geworden (3).

Aan invloed van *r* + labiaal, als in ndl. *scherp*, *derven*, *zwerf*, enz. (4) valt hier niet te denken, omdat wij niet voor korte, wel voor lange *á* staan, en verder *r* en *b* niet tot dezelfde syllabe behooren.

De verklaring moet derhalve in het woord *laar* zelf worden gevonden.

Laar is verwant aan het ags. *læs* (gen. *læswe*) „weide”, s. v. *lēsū* „hout, bosch” (5).

Vroeger meende men, dat dit ags. *læs* verwant was aan of zelfs gelijk met het in Deensche en Zweedsche plaatsnamen vaak voorkomende *-lösa*, *-løse* (6), en men ging dan uit van een grondvorm **lēs-wā* > ags. *læs*, en ablu-tend hiermee **las-wia*, scand. *-løse* (7), of veeleer van eenzelfde gemeenschappelijken grondvorm **læs-wiō* (8).

Ware dit juist, dan had de aanwezigheid der *i* den um-laut in *leer-*, evenals in het Scandinavisch (*a* < *ä* < *ö*) verklaard.

Maar nu blijkt gelijkstelling van scand. *-løse* met ags. *læs* niet juist : er dient veeleer voor het scand. van *-laus*

(1) MANSION, *V. B.*, p. 90 ; *Top. Dial.*, VI, 1932, 41 v.

(2) FÖRSTEMANN, *On.*, II, 2, kol. 39.

(3) In het zwbrab. kan *ä* ook tot *e* umlauten, doch de spelling *e* duikt eerst, in plaatsnamen, nogal laat op (einde 13de eeuw, en in den loop der 14de).

(4) SCHÖNFELD, § 49 d, blz. 67 v.

(5) MANSION, *Top. Dial.*, VI, 41 v.

(6) E. MADSEN, *Annaler f. nord. oldk.*, 1863, p. 222 v.

(7) H. MÖLLER, *Historisk Tidsskrift*, VI, R. 5, p. 348 v.

(8) AXEL KOCK, *Z. f. d. A.*, XL, 1896, 203 ; nog in JOH. STEEN-STRUP, *Indledende Studier over de Ældste Danske Stedsnavnes Bygning*. København, 1909, pp. 103, 104, 129.

„helling, dal” uitgegaan, van **lausōn*- of **lausīōn*, een *t*- of *s*-afleiding van *lūt* : *laut* „groeien” (1).

Thans is van *laar* ook een zeer bevredigende, zooniet juiste verklaring door Prof. J. MANSION gegeven : „Als we *laar*, *lezen*, lit. *lèsti* oppikken, slav. *lēsŭ* hout, bosch, tot één wortel terugbrengen, dan zullen we *laar* verklaren als de plaats waar men (hout) leest, d. i. opraapt (du. *die Holzlese*)” (2).

Laar vertoont den sterken graad bij *lezen*, evenals *braak* : *breken*, *maat* : *meten*, *-name* : *nemen*, *spraak* : *spreken*, *waag* : *wegen*, *wraak* : *wreken*.

Ndl. *laar* en ags. *læs* hebben den grammatischen wchsel ondergaan, evenals ohd. *haso* „haas” : ags. *hara*, mhd. *verse* „vaars” : ohd. *farro*, got. *auso* „oor” : os. ohs. *óra*, got. *raus* „riet” (vgl. ndl. *Roos-beek*) : ohd. *rôr*, enz., enz. (3).

Kan dus nu eenmaal een afleiding van den stam van *lezen* semantisch (MANSION) en formeel gerechtvaardigd worden, dan zullen we eens moeten zien, of er niet in het woord *laar* een afleidings- of stamvormend suffix kan worden ontdekt, waardoor *a* > *e* zou worden verklaard.

Vergelijken wij daarom ndl. *spraak* met eng. *speech*, dan meen ik wel, dat wij het raadsel kunnen oplossen.

Het eng. *speech* was in het ags. *spræc*, d. i. met geassibilerde *k*, wat in dit geval niet anders kon dan vóór *i* of *j* : *læce* „geneesheer”, *béce* „beik”, *tæcan* „onderwijzen”, *benc* „bank”, enz. (4).

(1) Prof. Dr. J. SAHLGREN in *Namn och Bygd*, VII, 1919, p. 96 vv.

De verwijzing naar dit artikel ben ik aan Prof. Dr. M. OLSEN (Oslo) verschuldigd, terwijl Prof. SAHLGREN mij in den Zomer van 1935 berichtte, dat zijn meening over het probleem nog onveranderd was gebleven. Beide geleerden betuig ik hier nogmaals al mijn dank.

(2) MANSION, *Top. Dial.*, VI, 42.

(3) STREITBERG, § 124, 2 e, p. 132; WILMANN'S, I, § 23, 4 b, p. 32; PAUL, *D. Gr.*, II, pp. 78 en 226; LOEWE, *Germ. Spr.*, I, p. 79; SCHÖNFELD, § 25.

(4) GIRVAN, § 221, 2; KALUZA, I, § 90 d, p. 181.

De *j*, waarvan hier spraak, is dan te vinden in het suffix *-jô-*, dat sterke feminina vormt en in primaire abstractvormingen optreedt (1) : got. *haiti* „bevel“, *wrakja* „vervolging“, wgerm. *hittjô-* (ags. *hitt*, ohd. *hizzea*) „hitte“, enz., ook ags. *wræc* „vervolging“.

Merkwaardigerwijze staan aldus substantieven met en zonder het *jô*-suffix, doch met gelijke beteekenis, naast elkaar : vgl. got. *wrakja* en *wrêkei*, ags. *wræc* en : ohd. *râcha* ; got. *us-beisnei* „geduld“ : *us-beins* ; ohd. *gi-dult* : *thultî* (Otfried) ; ohd. *durst* : got. *paurstei* ; got. *agis* „vrees“ (-s-stam) : got. *un-agei*, waarbij sommige van die vormen bij werkwoorden hooren (2) en dus ook ags. *spræc* resp. *wræc* (< wgerm. **sprékjô-*, **wrékjô-*) naast ohd. *spráhha* resp. *ráhha*.

Ligt het daarom niet voor de hand naast *-laar* < *-lare* (< **lêra* ; vgl. boven nog het citaat *lare-*, van 1214), een wgerm. **lêri-*, *lêrjô-* (> **lârj-*, **lâri-* > *lêre*) te veronderstellen (3)?

En dezelfde formatie bij *breken*, nl. *braak* (vgl. *braak* liggen) en *breke* stel ik ook voor als verklaring van *breke* uit volgende citaten : 1356 *dit stucke sal hi met rogghe laten...*, *dit stucke sal hi gheheel breke laten* (CSJ 17, p. 383) ; — 1375 *dat nu breec leyt des een bundere sal hi laten op .iij. voren ende dat ander bloet* (CSJ H 20, f. 35 r°);

(1) KLUGE, *Stb.*, § 113 ; WILMANN, II, § 204.

(2) Nader hierover WILMANN, II, § 204, inz. 2 en 3.

(3) Een vraag is waarom het ndl. woord suffix *-jô-* heeft, het ags. daarentegen suffix *-w*, en vooral wat dit *-w* eigenlijk is. Voor KLUGE, *Stb.*, § 140 b, zou het misschien idg. *-twâ-* germ. *-pwô-* kunnen bevatten (*lêswô-*), evenals ags. *mæd* „weide“, gen. *mædwe* uit *mê-dwô*? Voor WILMANN, II, § 183, 1 en 2, bevat ags. *mæd* suffix *w*, bij lat. *mêtare* „maaien“. Dat suffix *w* (idg. *-uo-*, *-uâ-*, *-uen-*) wordt gewoonlijk direct aan de wortelsyllabe gevoegd ; voorbeelden zijn : ohd. *ëro* „aarde“ bij lat. *ar-are* ; ohd. *haro* „vlas“, vgl. *câre* „wol kaarden“ ; ond. *mêlo* „meel“ bij *malan*, enz.

De moeilijkheid zit dus veeleer in de verklaring van het suffix *w* in het ags. *læs* dan van het suffix *-jô* in het ndl. *leer*.

— 1679 *landt genaempt de breicke* (LINDEMANS, *Opwijk*, p. 38, n° 173, waar schrijver *breke* verklaart als „braak liggend land”).

Op een kleinigheid zou ik nog even willen wijzen : van *Holar*, d. i. Hoeilaart, ten Z. van Brussel, leest men in 1209 *Meizo de holer* (C. A., p. 340), 1215 *in holleir* (AEB 5566), waarin *-leir* de Waalsche vorm kan zijn van *-laar* (vgl. *Baulers*, enz.) (1), maar is het gewaagd onze *-leer* nog terug te vinden in den persoonsnaam *Jan van Holeer*, van 1390 (2)?

Oudergem, 21-2-1936.

(1) MANSION, *Top. Dial.*, VI, 44 ; VINCENT, n° 145, p. 112.

(2) J. LINDEMANS, *Jan van Merchtene*, in *Eigen Schoon en de Brabander*, XVIII, 1935, p. 119 v. (inz. p. 17 van den overdruk).